

การศึกษาวิเคราะห์ความสุขในนาควรรค An Analytical Study of Happiness in the Nagavagga

¹เกศณี คิง, ²พระราชญาณวชิรวเอที (สายเพชร หงษ์แพงจิต)

และ ³สุเทพ พรหมเลิศ

¹Kasane King, ²Phra Rachayannavachiravethi (Saipetch Hongpangjit)

and ³Suthep Promlert

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3} Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: behappykas@gmail.com

Received: May 5, 2026; Revised: August 19, 2026; Accepted: August 22, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระของนาควรรค 2) เพื่อศึกษาความสุขที่ปรากฏในนาควรรค 3) เพื่อวิเคราะห์ความสุขในนาควรรค การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ผลวิจัยพบว่า 1) ผลการศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระของนาควรรคพบว่า นาควรรคเป็นวรรคที่ 23 ประกอบด้วย 8 เรื่อง รวม 14 พระคาถา สาระสำคัญสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการฝึกตน ความไม่ประมาท ความกตัญญู และการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมโดยใช้อุปมาช่างที่ได้รับการฝึกดีแล้วเป็นสัญลักษณ์ของบุคคลผู้ควบคุมพฤติกรรม พัฒนาจิต และเจริญปัญญาได้ แต่ละเรื่องแสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชีวิตทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะมารัตถุซึ่งเป็นเรื่องสุดท้าย ได้แสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสุขอย่างเป็นระบบ 2) ผลการศึกษาความสุขที่ปรากฏในนาควรรคพบว่า มีลักษณะเป็นลำดับพัฒนาการ เริ่มจากความสุขระดับพื้นฐานที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม พัฒนาไปสู่ความสุขเชิงจริยธรรมที่เกิดจากการฝึกจิตและการขัดเกลาจิตใจด้วยการละบาป ศีล สันโดษ ศรัทธา บุญ และปัญญา ซึ่งนำไปสู่ความสุขขั้นสูงที่สัมพันธ์กับการละทุกข์และความหลุดพ้น ความสุขดังกล่าวจึงมิใช่เพียงความพึงพอใจทางกายหรือปัจจัยภายนอก แต่เป็นความสุขที่เกิดจากการฝึกตนและมุ่งเน้นการพัฒนาภายในตามหลักพระพุทธศาสนา 3) วิเคราะห์ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ พบว่า หลักธรรมที่เกื้อกูลความสุขพบในมารัตถุเป็นส่วนใหญ่ซึ่งมีจำนวน 12 ประการ ได้แก่ กัลยาณมิตร สันโดษ บุญ การละทุกข์ การเกื้อกูลมารดา การเกื้อกูลบิดา การเกื้อกูลสมณะ การเกื้อกูลท่านผู้ประเสริฐ ศีล ศรัทธา ปัญญา และการละบาป หลักธรรมเหล่านี้สามารถจัดเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิต และความสุขขั้นสูงในความหมายของวิมุตติสุข โดยมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะของกระบวนการที่เกื้อกูลต่อความสุขจากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับสูงสุด โดยมีการฝึกตนเป็นแกนกลาง และมีเป้าหมายสูงสุด คือความดับทุกข์ตามแนวอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นบรมสุขในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ความสุข; นาควรรค; พุทธจริยศาสตร์; วิมุตติสุข

Abstract

This research article has three objectives: 1) study the structure and content of the Nagavagga, 2) study the happiness depicted in the Nagavagga, and 3) analyze the happiness within the Nagavagga. This research is a documentary research, drawing data from the Pali Canon, commentaries, related documents, and research. The analysis is based on Buddhist ethics. The research findings show that: 1) The study of the structure and content of the Nagavagga reveals that it is the 23rd section, consisting of 8 stories totaling 14 verses. The main content reflects concepts of self-discipline, mindfulness, gratitude, and living according to Buddhist principles, using the analogy of a well-trained elephant as a symbol of individuals who control their behavior, develop their minds, and cultivate wisdom. Each story demonstrates Buddhist principles related to the development of life in terms of behavior, mind, and intellect. In particular, the final story, Mara Vatthu, systematically demonstrates Buddhist principles related to happiness. 2) The study of the happiness depicted in the Nagavagga reveals a developmental sequence, starting from basic happiness related to daily life and social relationships. This develops into ethical happiness arising from mental training and the purification of defilements through the abandonment of sin, morality, contentment, faith, merit, and wisdom. This leads to a higher happiness associated with the cessation of suffering and liberation. Such happiness is not merely physical satisfaction or external factors, but rather happiness derived from self-discipline and a focus on inner development according to Buddhist principles. 3) Analyzing according to Buddhist ethics, it is found that the principles conducive to happiness are mostly found in the twelve fundamental precepts (Māravatthu), which include: virtuous friendship, contentment, merit, abandonment of suffering, support for mothers, support for fathers, support for monks, support for virtuous people, morality, faith, wisdom, and abandonment of sin. These principles can be categorized into three groups: happiness based on social interaction, ethical happiness and mental development, and higher happiness in the sense of liberation (Vimutti Sukha). They are interconnected in a process that fosters happiness from the basic to the highest level, with self-discipline as the central focus and the ultimate goal being the cessation of suffering according to the Four Noble Truths, which is the supreme happiness in Buddhism.

Keywords: Happiness; Nagavagga; Buddhist Ethics; Vimutti-sukha

บทนำ

ตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ทุกคนปรารถนาความสุข กล่าวโดยทั่วไปความสุขอาจพิจารณาได้ทั้งใน ด้านความสุขทางกายและความสุขทางใจ ความสุขทางกายคือความไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน สุขภาพ สมบูรณ์แข็งแรง มนุษย์เมื่อเติบโตโดยจะต้องประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาเลี้ยงชีพ และนำรายได้นั้นไปใช้จ่าย เพื่อจัดหาปัจจัยต่างๆ มาบำรุงเลี้ยงชีวิต แต่วัตถุดิบของเหล่านี้เมื่อได้มาแล้วเท่าใดๆ ก็ยังไม่เพียงพอ ต้องดิ้นรน แสวงหากันเรื่อยไป ตามความปรารถนาเพื่อตอบสนองต่อกิเลสภายในใจกันต่อไปอีก บางคนใช้จ่ายอย่าง ฟุ่มเฟือยเกินตัวเกินรายได้ที่หามา บางคนยังมีทรัพย์มากก็ยังหลงไหลในทรัพย์มากขึ้นไปอีก ใช้ชีวิตอย่าง ประมาทขาดสติและเพลิดเพลีนมัวเมาอยู่ในกามคุณ 5 คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่น่าปรารถนาพอใจ เรื่อยไป ความสุขที่ต้องอิงอาศัยวัตถุดิบของหรือขึ้นอยู่กับผู้อื่นนั้น ไม่เป็นความสุขที่เป็นอิสระไม่เป็นไทแก่ ตนเอง และเป็นความสุขที่ขึ้นๆ ลงๆ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่คงที่ยั่งยืนถาวรและสงบเย็น (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 12/163-174/165-176) จึงไม่เป็นความสุขที่แท้จริง ความสุขที่ฉาบฉวยเหล่านี้ นำมาซึ่งความรอนรนและความอยากที่เพิ่มมากขึ้นไปอีก จึงต้องดิ้นรนแสวงหากัน อย่างไม่มีวันสิ้นสุด การใช้ชีวิตอย่างประมาทมัวเมาเช่นนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกว่า เป็นโมฆชีวิต คือเป็น ชีวิตที่สูญเปล่า ขาดสาระและไม่ก่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 12/238-239/252-253) ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง ชีวิตที่ขาดปัญญา ไร้แก่นสาร และไม่มุ่งสู่การพ้นทุกข์หรือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ดี การดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคปัญหาและความทุกข์มากบ้าง น้อยบ้างแตกต่างกันไป ถ้ามีความทุกข์มากความสุขก็มีน้อย แต่ถ้าความทุกข์น้อยความสุขก็เพิ่มมากขึ้น อุปสรรคปัญหาและความทุกข์ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวที่เกิดจากตัณหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ชุ.ธ. (ไทย); 25/334-342/137-139) คือความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ตัณหานั้นมีรากเหง้ามาจากกิเลส 3 ประการ ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ หมายถึง ความโลภ ความโกรธ และความหลง ที่ขัดขวางการเข้าถึงความสงบและปัญญาอันจะนำพาไปสู่ความสุข และความพ้นทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.ต.ก. (ไทย); 20/70/275) ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าท่ามกลางการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์นั้นจึงเต็มไปด้วยความทุกข์ อุปสรรค และปัญหาที่ต้องเผชิญ แล้วมนุษย์จะแสวงหาความสุขได้อย่างไร อะไรคือความสุข ความสุขที่ไม่ฉาบฉวยแต่ยั่งยืนมีอยู่จริงไหม คนรวยที่มีทรัพย์มากเท่านั้นหรือจึงจะมีความสุขได้ คนจนมีสิทธิเข้าถึงความสุขไหม ความสุขที่ใกล้ตัวที่สุดมีอยู่จริงไหม ความสุขที่เป็นอิสระแท้คืออะไร เราต้องแสวงหาไปตามความสุขกันไม่จบสิ้นอย่างนั้นหรือ อะไรคือปัจจัยที่จะทำให้เกิดความสุขได้ในชีวิต และคำถามอีกมากมายที่เกี่ยวกับความสุขซึ่งเป็นยอดปรารถนาของทุกชีวิต งานวิจัยนี้จะเป็นการค้นหาคำตอบจากพระไตรปิฎก อันเป็นพระคัมภีร์ที่บูรพาจารย์ได้รวบรวมคำสอนในพุทธศาสนาไว้ทั้งหมดมานำเสนอ เพื่อเสนอแนวทางในการหาคำตอบ

แท้จริงแล้ว พระพุทธเจ้า ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ได้ประทานคำตอบเรื่องความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนนี้ไว้ในพระไตรปิฎกมายาวนานกว่า 2,500 ปีแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็น อกาลิก คือไม่อยู่ในเงื่อนไขของเวลา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิสุทธิ. (ไทย); 146/369-379) หมายความว่าไม่ว่าวันเวลาจะผ่านไปนานเท่าใด คำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยังเป็นเรื่องจริงแท้แน่นอนอยู่อย่างนั้นยังสามารถพิสูจน์ผลได้จากทุกคนและทุกยุคสมัยหากผู้คนสนใจศึกษาและนำไปปฏิบัติก็จะพบคำตอบว่าความสุขไม่ได้เกิดจากการแสวงหาแสพสิ่งวัตถุหรือปัจจัยภายนอกเสมอไป แต่มีความสุขอย่างอื่นอีกที่ไม่ต้องอิงอาศัยวัตถุเท่านั้น แต่ต้องอาศัยปัจจัยภายในมาประกอบด้วย จึงจะเป็นความสุขที่ยั่งยืนและนำมาซึ่งความสุขอันสงบเย็น

ความสุขนั้นต้องประกอบด้วยความสุขกายและความสุขใจ อันว่าความสุขกายนั้น แม้ว่าร่ายกายจะสุขสมบูรณ์ด้วยอาหารการกินอย่างดีเลิศพร้อมพรั่ง และถึงแม้ว่าบุคคลจะมีปัจจัย 4 อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างครบครัน แต่ถ้าขาดความสุขในใจแล้วไซ้ ก็ไม่อาจนับว่าเป็นความสุขที่สมบูรณ์ได้ เพราะร่างกายของมนุษย์ทุกคนประกอบด้วยรูปและนาม คือร่างกายและจิตใจ ขึ้นชื่อว่าชีวิตจะขาดส่วนหนึ่งส่วนใดในสองส่วนนี้ไปไม่ได้ ความสุขใจนั้นสำคัญยิ่งเพราะจะนำมาซึ่งความสงบสุขอันร่มเย็นอย่างมั่นคงและถาวร แต่การจะได้มาซึ่งความสุขใจนั้น ต้องอาศัยการศึกษาเรียนรู้และฝึกหัดอบรมใจ พัฒนาปัญญา ให้เข้าถึงความสุขแท้แห่งชีวิต ความสุขที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก มีหลายประเภทหลายระดับชั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.ท.ก. (ไทย); 20/65-77/102-105) ในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้ให้ความรู้และวิธีการนำความสุขมาสู่ชีวิตแก่มนุษย์ทุกคน หลักธรรมที่ส่งเสริมความสุขเหล่านี้ มีปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎก บุคคลได้ศึกษาให้รู้เข้าใจ และนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังแล้วไซ้ ก็จะนำมาซึ่งความสุขอันยั่งยืนในปัจจุบัน จากวัยเริ่มต้นของชีวิตจนกระทั่งถึงวัยชรา トラบจนวาระสุดท้ายของชีวิต รวมตลอดถึงชีวิตในอนาคตด้วย

จากการศึกษาพระไตรปิฎกในโครงสร้างของพระธรรมบท ในขุททกนิกาย นาควรรค (หมวดว่าด้วยช้าง) แห่งพระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีพระคาถาที่ปรากฏอยู่ทั้งหมด 8 เรื่อง เริ่มต้นด้วยเรื่องที่ อุตตันทนัตถุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/320-322/133) เรื่องการฝึกตน พระพุทธเจ้าทรงอุปมาการฝึกตนกับการฝึกช้างว่า ช้างที่ฝึกมาดีแล้วเป็นสัตว์ที่ฉลาดและสามารถใช้งานได้อย่างดีเยี่ยม รวมไปถึงความกล้าหาญสามารถในการออกรบสู้ศึกศัตรูได้คร่ำครึนหวั่นเกรง เปรียบดั่งมนุษย์ผู้ที่ฝึกตนมาดีแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ย่อมประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งมวลด้วยความอาจหาญในธรรม อันนำมาซึ่งสรรพสิริมงคลและความสุขในชีวิต ในวรรคนี้ยังมีอีกหลายเรื่องราว ซึ่งให้แง่คิดในอีกหลายข้อหลักธรรม ที่จะนำเสนอในรายละเอียดต่อไป ในบทสุดท้ายคือเรื่องที่ 8 คือ มารัตถุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/331-333/136-137) ได้กล่าวถึง เรื่องมาร โดยที่มามีมารมาขัดขวางความสุขของพระพุทธเจ้า ทำให้พระองค์ตรัสสอนหลักธรรมที่เกื้อกูลความสุข ซึ่งมีทั้งหมด 3 ชุดๆ ละ 4 ประการ รวมทั้งหมดเป็น 12 ประการ เช่น เมื่อมีกิจเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำสุขมาให้ ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำสุขมาให้ ในเวลาสิ้นชีวิต บุญนำสุขมาให้ เป็นต้น ซึ่งในแต่ละหลักธรรมทั้ง 12 ประการนั้น ได้กล่าวไว้เพียงย่อ ๆ เป็นคาถาประพันธ์ ไม่มีคำอธิบายซึ่งสำหรับผู้ไม่เคยศึกษาพระไตรปิฎกมาก่อน อาจจะเป็นการยากที่จะเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งและไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงกับธรรมะข้ออื่นๆ ที่จะช่วยอธิบายขยายความให้สามารถรู้เข้าใจได้อย่างครบถ้วน จนนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา และนำหลักธรรมที่ปรากฏเหล่านั้นมาอธิบายขยายความเพื่อความเข้าใจอันดีและเพื่อให้ได้ทราบองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ในแต่ละหลักธรรมนั้นให้ลึกซึ้งชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อนำความรู้นี้มาสู่พุทธศาสนิกชนที่สนใจได้ศึกษา เพื่อสามารถใช้หลักธรรมเหล่านั้นมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ อันจะนำมาซึ่งความสุขที่ยั่งยืนและสงบเย็นมาสู่ชีวิต ซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติโดยรวมต่อไปทั้งในปัจจุบันและในอนาคต อีกทั้งจะเป็นการเผยแผ่พระสัทธรรมคำสอนให้กว้างไกลออกไป เนื่องจากยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์นาควรรคในประเด็นเรื่องความสุขอย่างเป็นระบบ และเพื่อเป็นการเกื้อกูลต่อการดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนา อันจะยังประโยชน์สุขแด่มหาชนตามพระพุทธปณิธานสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระของนาควรรค
2. เพื่อศึกษาความสุขที่ปรากฏในนาควรรค
3. เพื่อเพื่อวิเคราะห์ความสุขในนาควรรค

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสังเคราะห์เชิงพรรณนา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา หนังสือ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนาควรรค ความสุข และพุทธจริยศาสตร์ ทั้งที่เขียนโดย

นักวิชาการฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้รวบรวม ศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารดังกล่าว เพื่อนำมาเรียบเรียงและนำเสนอผลการศึกษาให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกและจัดหมวดหมู่ข้อมูล ผู้วิจัยคัดเลือกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความสุขที่ปรากฏในนาครวรรค โดยเฉพาะในมารวัตร แล้วนำมาจัดหมวดหมู่ตามลักษณะของหลักธรรมที่เกื้อกูลความสุข เพื่อให้เห็นองค์ประกอบของความสุขอย่างเป็นระบบ โดยพิจารณาเนื้อหาของหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องความสุข รวมทั้งหลักธรรมอื่นที่มีความสัมพันธ์ในฐานะปัจจัยเกื้อหนุน เพื่ออธิบายองค์ประกอบ แนวคิด และความสัมพันธ์ของความสุขตามแนวพระพุทธศาสนาในเชิงพุทธจริยศาสตร์ นาครวรรคประกอบด้วยคาถาทั้งหมด 14 คาถา ซึ่งอรรถกถาได้อธิบายประกอบเป็นเรื่องราวจำนวน 8 เรื่อง หรือ 8 วัตร โดยเนื้อหาในแต่ละเรื่องสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการฝึกตน การควบคุมพฤติกรรม การพัฒนาชีวิต และการเจริญปัญญา อันเป็นพื้นฐานที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่ความสุขทั้งในระดับโลกียะ และในบางประเด็นสามารถวิเคราะห์ต่อเนื่องไปสู่ความสุขระดับโลกุตระได้นัย

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กรอบแนวคิดพุทธจริยศาสตร์ เพื่อพิจารณาบทบาทและความสัมพันธ์ของหลักธรรมในฐานะเหตุปัจจัยที่เกื้อกูลความสุข รวมทั้งอธิบายลักษณะและความเชื่อมโยงของความสุขที่ปรากฏในนาครวรรค การวิจัยมิได้มุ่งศึกษานาครวรรคในทุกประเด็น หากมุ่งวิเคราะห์เฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสุข เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรม การพัฒนาชีวิต และความสุขตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 4 การสังเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา ควบคู่กับตารางและแผนภาพ เพื่อให้เห็นภาพรวมของโครงสร้างและความสัมพันธ์ของความสุขในนาครวรรคอย่างชัดเจน กรอบการวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติ การพัฒนาชีวิต และเป้าหมายแห่งความดีงาม โดยในการวิจัยนี้ใช้พุทธจริยศาสตร์เป็นแนวทางวิเคราะห์ว่า หลักธรรมในนาครวรรคเกื้อกูลต่อความสุขของมนุษย์อย่างไร ทั้งในระดับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ระดับการพัฒนาจิตใจ และระดับการพ้นทุกข์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างและเนื้อหาสาระของนาครวรรค ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า นาครวรรคเป็นวรรคที่ 23 แห่งพระธรรมบท ประกอบด้วยพระธรรมเทศนา 8 เรื่อง รวม 14 พระคาถา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับช้างหรืออุปมาว่าด้วยช้าง 5 เรื่อง อีก 3 เรื่องเป็นหลักธรรมข้ออื่นๆ บริบททั่วไปของนาครวรรค คือ เป็นพระธรรมเทศนา หรือบทแห่งธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ แต่ละเรื่องเกิดขึ้นต่างสถานที่ ต่างบุคคล และต่างเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล มีความสั้นยาวของแต่ละเรื่องแตกต่างกัน บางเรื่องเป็นคำปรารภของพระพุทธเจ้าเอง บางเรื่องเป็นเรื่องที่ทรงตอบคำถามตามคำปรารภของบุคคลที่มาฟังธรรม แต่ทั้งหมดเป็นคำตรัสเทศนาของพระพุทธเจ้า โดยในแต่ละเรื่องจะมีคาถาภาขิตสอนธรรมะเรื่องละ 1 - 3 พระคาถา โดยมีหลักธรรมที่ย่อ ๆ สั้น กระชับและชัดเจน ในด้านความหมาย นาค มีนัยทั้งเชิงคติโลกและคติธรรม กล่าวคือ หมายถึงช้างอันเป็นสัตว์ใหญ่และมันคง และในเชิงธรรม หมายถึงผู้ฝึกตนดีแล้ว ผู้ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจอคติและกิเลส และผู้ไม่หวนกลับไปหากิเลสที่ละได้แล้ว

ในด้านเนื้อหาสาระ ประกอบด้วย 8 เรื่อง ดังนี้ 1) อุตตพันตวัตถุ เรื่องการฝึกตน เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงโกสัมพี แล้วถูกพวกมิถิลาทูลวิภาษว่าต่าง ๆ นานา 2) หัตถาจริยปุพพกถิกขุวัตถุ เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนายควาญช้าง แม้บวชเป็นภิกษุแล้วก็ยังไม่วางมือสั้ยเดิม 3) ปริชฌณพราหมณ์ปุตตวัตถุ เรื่องบุตรของพราหมณ์ชราละทิ้งบิดาให้ลำบากไปเป็นขอทาน 4) ปเสนทิโกศลราชวัตถุ เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ทรงบริโภคอาหารมากเกินไปจนร่างกายได้รับความลำบาก 5) สานุสามเณรวัตถุ เรื่องสามเณร ซึ่งบวชมาตั้งแต่เด็กพอโตแล้วอยากจะสึก 6) ปาเวรกหัตถวัตถุ เรื่องช้างปาเวระก ซึ่งช้างป่าเวระกได้ตกลงไปในเปือกตมและไม่สามารถขึ้นมาได้ 7) สัมพหุลภิกขุวัตถุ เรื่องของภิกษุหลายรูปที่ปรารถนาจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนาในป่า 8) มารวัตถุ เรื่องมารที่มารบกวนความสุขพระพุทธเจ้า แล้วทรงเทศนาโปรดเหล่าเทวดาที่มาฟังถึงหลักธรรมที่เกื้อกูลความสุข 12 ประการ

หลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อหาของนาควรรคครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ การฝึกตน การควบคุมอารมณ์ ทมะ ขันติ โสรัจจะ ความไม่ประมาท ไตรลักษณ์ ความกตัญญูกตเวที และไตรสิกขา อันเป็นแกนกลางของการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเชิงเนื้อหา พบว่ามีการแสดงหลักธรรมที่เกื้อกูลความสุขอย่างเป็นระบบเด่นชัดในมารวัตถุ ซึ่งปรากฏหลักธรรมจำนวน 12 ประการ อันเป็นฐานสำคัญของการวิเคราะห์ในประเด็นความสุขในลำดับต่อไป

เมื่อพิจารณาในแง่สาระัตถะ จะเห็นว่า แม้ว่าในแต่ละเรื่องจะมีบริบทเฉพาะของตนเอง แต่ทั้งหมดเชื่อมโยงกันด้วยหลักการร่วม คือการฝึกตนและกำกับตนให้รอดพ้นจากอำนาจของกิเลส และการดำรงตนอยู่ในคุณธรรม เปรียบดังช้างผู้ได้รับการฝึกมาอย่างดีแล้ว ย่อมเป็นสัญลักษณ์ของความประเสริฐ ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ หนักแน่น กล้าหาญ อดทน และการมีสติสัมปชัญญะ โครงสร้างของนาควรรคจึงมีลักษณะเป็นการยกเหตุการณ์เฉพาะหน้าไปสู่หลักธรรมทั่วไป ดังนั้น นาควรรคได้นำเสนอคำสอนเชิงคุณธรรมพร้อมทั้งแสดงโครงสร้างการพัฒนาตนจากการฝึกฝนพฤติกรรมภายนอก ไปสู่การชำระจิตภายใน และนำไปสู่การละเหตุแห่งทุกข์โดยสิ้นเชิง อันเป็นฐานสำคัญของการวิเคราะห์เรื่องความสุข

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ความสุขที่ปรากฏในนาควรรค จากการวิเคราะห์เนื้อหาในนาควรรค พบว่าความสุขถูกนำเสนอในฐานะผลลัพธ์ของการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมอย่างถูกต้อง ความสุขในบริบทนี้จึงมีฐานอยู่บนเหตุปัจจัย ได้แก่ การกระทำที่ดีงาม การพัฒนาจิตใจ และการเข้าถึงปัญญา ซึ่งสะท้อนแนวคิดแบบพุทธจริยศาสตร์ที่มองว่าความสุขไม่ใช่สิ่งที่ต้องแสวงหาโดยตรง แต่เป็นผลที่ปรากฏขึ้นจากการดำเนินชีวิตอย่างมีทิศทาง เมื่อพิจารณาในเชิงพัฒนาการ จะเห็นได้ว่าความสุขในนาควรรคมีลักษณะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามระดับของการดำเนินชีวิต เริ่มจากความสุขที่สัมพันธ์กับการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนหลักคุณธรรม เช่น การมีมิตรที่ดี การแสดงความกตัญญู และการเกื้อกูลกัน ความสุขในระดับนี้จึงเป็นความสุขที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงาม และมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสงบเรียบร้อยทั้งในระดับบุคคลและสังคม

เมื่อพัฒนาต่อไป ความสุขจะปรากฏในมิติของการฝึกฝนและยกระดับจิตใจของตนเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การไม่ทำบาป การรักษาศีล การรู้จักพอเพียง ความตั้งมั่นในศรัทธา การสั่งสมบุญ และการพัฒนาปัญญา ความสุขในระดับนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือสิ่งของภายนอก แต่เกิดจากความสงบและความมั่นคงของจิตใจที่ค่อย ๆ คลายจากจากอำนาจการครอบงำของกิเลส ทำให้เกิดความเบาสบายและมีความเป็นอิสระภายในมากขึ้น ในระดับที่ลึกยิ่งขึ้น ความสุขจะปรากฏในลักษณะของการพ้นจากทุกข์ ซึ่งสัมพันธ์กับการเข้าใจเหตุปัจจัยแห่งทุกข์และแนวทางแห่งการดับทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา ความสุขในระดับนี้มีลักษณะมั่นคง ไม่แปรเปลี่ยนไปตามสภาวะแวดล้อม และสะท้อนถึงสภาวะของจิตที่ไม่ถูกครอบงำด้วยความยึดติดถือมั่น

เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ความสุขในนาควรรคจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ตั้งแต่ความสุขที่อิงอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคม ไปสู่ความสุขที่เกิดจากการพัฒนาภายใน และนำไปสู่ความสุขจากการหลุดพ้นได้ในที่สุด โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนแนวคิดแบบพุทธจริยศาสตร์ที่มองชีวิตในแง่ของการเรียนรู้และพัฒนา และเน้นการเปลี่ยนผ่านจากความสุขที่ยังอิงอาศัยปัจจัยภายนอก ไปสู่ความสุขที่เป็นอิสระภายในอย่างสมบูรณ์ ในแง่นี้ ความสุขในนาควรรคจึงสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นผลพลอยได้ของการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ เมื่อบุคคลดำเนินชีวิตตามหลักธรรมอย่างถูกต้อง ความสุขย่อมเกิดขึ้นตามลำดับแห่งเหตุปัจจัย ไม่ใช่สิ่งที่ต้องแสวงหาโดยตรง อันสอดคล้องกับหลักเหตุและผลในพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า สรุปผลการวิเคราะห์ความสุขในนาควรรค ผลการศึกษาพบว่าในนาควรรค มารัตถุ ได้ปรากฏหลักธรรมที่เกี่ยวคู่ต่อความสุขจำนวน 12 ประการ ได้แก่ กัลยาณมิตร ความสันโดษ บุญ การละทุกข์ การเกื้อกูลมารดา การเกื้อกูลบิดา การเกื้อกูลสมณะ การเกื้อกูลท่านผู้ประเสริฐ ศีล ศรัทธา ปัญญา และการไม่ทำบาป โดยหากพิจารณาในลักษณะของรายการ อาจเห็นเป็นเพียงองค์ธรรมที่เรียงต่อกันเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ในแง่ของหน้าที่จะพบว่า หลักธรรมเหล่านี้ไม่ได้แยกส่วนกัน แต่ทำงานสอดประสานกันในฐานะเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดความสุขอย่างเป็นระบบ

กลุ่มที่ 1 คือ หลักธรรมเชิงความสัมพันธ์ ซึ่งประกอบด้วย กัลยาณมิตร การเกื้อกูลมารดา การเกื้อกูลบิดา การเกื้อกูลสมณะ และการเกื้อกูลท่านผู้ประเสริฐ หลักธรรมกลุ่มนี้ทำหน้าที่สร้างสภาพแวดล้อมแห่งความสุข กล่าวคือ การมีกัลยาณมิตรช่วยชี้แนะ เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือดูแล และสนับสนุนให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ในขณะที่การเกื้อกูลมารดาบิดา เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู อันเป็นคุณธรรมพื้นฐานของสังคมมนุษย์ ส่วนการเกื้อกูลสมณะและท่านผู้ประเสริฐ เป็นการเชื่อมโยงตนเข้ากับแหล่งที่มาของคุณธรรมระดับสูง ส่งผลให้การดำเนินชีวิตตั้งอยู่ในโครงข่ายของคุณธรรมและความดีงาม ความสุขที่เกิดขึ้นในระดับนี้จึงไม่ใช่เพียงความสุขหรือความพึงพอใจส่วนบุคคล แต่เป็นการประสานความสุข อันเกิดจากความสัมพันธ์ที่ถูกต้องและเกื้อกูลกันในสังคม

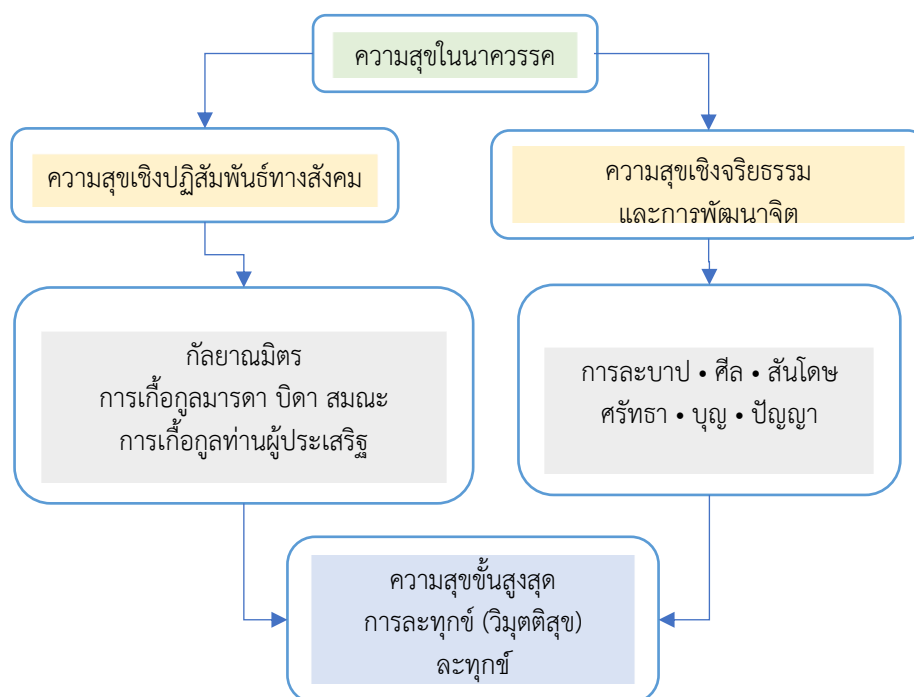
กลุ่มที่ 2 คือ หลักธรรมเชิงพัฒนาตนภายใน ได้แก่ การไม่ทำบาป ศีล ความสันโดษ ศรัทธา บุญ และปัญญา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกปรับโครงสร้างของจิตใจ ให้พร้อมต่อการเข้าถึงความสุขที่ดีงามและมั่นคง การไม่ทำบาปเป็นการตัดเหตุแห่งความทุกข์โศกในระดับต้น ศีลเป็นเครื่องกำกับความประพฤติไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ส่งผลให้เกิดปกติสุขและความเป็นระเบียบในชีวิต ความสันโดษช่วยลดความดิ้นรนทะยานอยาก รู้จักความพอเพียง และลดความยึดติดในวัตถุทำให้จิตใจสงบ ศรัทธาเป็นพลังภายในที่ขับเคลื่อนการปฏิบัติให้มุ่งเน้นไปที่เป้าหมาย บุญเป็นผลสะสมของการกระทำที่ดีงามซึ่งเกื้อหนุนให้เกิดความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต และปัญญาช่วยให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิตอย่างถูกต้อง โดยรวมแล้ว หลักธรรมในกลุ่มนี้ทำให้เกิดความสุขที่มีฐานอยู่บนความบริสุทธิ์ โปร่งเบา สงบเย็น และความมั่นคงของจิตใจ

กลุ่มที่ 3 คือ หลักธรรมที่เป็นจุดหมายสูงสุด ได้แก่ การละทุกข์ ซึ่งเป็นสภาวะที่กิเลสทั้งปวงถูกกำจัดโดยสิ้นเชิง หลักธรรมข้อนี้ทำหน้าที่เป็นปลายทางของกระบวนการ กล่าวคือ เมื่อบุคคลพัฒนาตนผ่านกระบวนการต่าง ๆ มาอย่างครบถ้วนแล้ว ย่อมนำไปสู่ความดับทุกข์ อันเป็นความสุขในระดับสูงสุดที่ไม่แปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขใด ๆ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 ว่าด้วยนิโรธ

เมื่อพิจารณาโดยรวม จะเห็นได้ว่า หลักธรรมทั้ง 12 ประการในนาควรรคทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นระบบ โดยเริ่มจากการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อความดีงาม พัฒนาไปสู่การขัดเกลาจิตใจภายใน และนำไปสู่การดับทุกข์ในที่สุด โครงสร้างเชิงหน้าที่เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์เป็นผลของกระบวนการที่มีเหตุปัจจัยรองรับอย่างชัดเจน ดังนั้น นาควรรคจึงไม่ได้แค่เพียงนำเสนอรายการของหลักธรรมที่นำความสุขมาให้เท่านั้น แต่ยังได้เผยให้เห็นกลไกของการก่อให้เกิดความสุขที่มีลักษณะ

เป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง กล่าวคือ ความสุขเกิดจากการประสานกันของปัจจัยภายนอก และการพัฒนาภายใน และบรรลุถึงความสุขที่สมบูรณ์เมื่อสามารถละเหตุแห่งทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง อันเป็นการยืนยันหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เน้นความสัมพันธ์ของเหตุและผลในการพัฒนาชีวิต

หลักธรรมทั้ง 12 ประการมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาความสุข กล่าวคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต จริยธรรมและการพัฒนาจิตเป็นกระบวนการขัดเกลา กิเลส และความสุขขั้นสูงสุด (วิมุตติสุข) เป็นผลของการพัฒนาดังกล่าว โครงสร้างนี้สะท้อนให้เห็นว่าความสุขตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการเชิงเหตุปัจจัยที่สามารถอธิบายได้ในเชิงพุทธจริยศาสตร์ เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า นาควรรคเป็นแหล่งรวมหลักธรรมที่สะท้อนแนวคิดเรื่องความสุขอย่างเป็นระบบทั้งในด้านโครงสร้างเนื้อหา ลักษณะของความสุข และความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาความสุข ดังแสดงในแผนภาพที่ 1 โครงสร้างและความเชื่อมโยงของความสุขในนาควรรค

แผนภาพที่ 1: โครงสร้างและความเชื่อมโยงของความสุขในนาควรรค

แผนภาพนี้แสดงโครงสร้างและความเชื่อมโยงของหลักธรรมที่เกื้อกูลความสุขในนาควรรค โดยจำแนกออกเป็นความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความสุขเชิงจริยธรรม และความสุขขั้นสูงสุด (วิมุตติสุข) อันสะท้อนลำดับการพัฒนาความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า ความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในนาควรรคประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ กัลยาณมิตร การเกื้อกูลมารดา การเกื้อกูลบิดา การเกื้อกูลสมณะ และการเกื้อกูลท่านผู้ประเสริฐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความสุขในระดับพื้นฐานเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ตั้งอยู่บนหลักคุณธรรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมนุษย์เป็นผู้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ความสัมพันธ์ที่ดีจึงมีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงทางจิตใจ การเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เมื่อพิจารณาในเชิงพุทธจริยศาสตร์ พบว่าหลักธรรมในกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาชีวิต กล่าวคือ กัลยาณมิตรช่วยชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต ขณะที่ความกตัญญูต่อมารดาและบิดาช่วยสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ส่วนการเกื้อกูลสมณะและท่านผู้ประเสริฐเป็นการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับระบบคุณค่าทางศาสนาและการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลต่อการหล่อหลอมจริยธรรมของสังคมโดยรวม

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาชีวิตและการเจริญงอกงามทางคุณธรรม เพราะการคบหาบุคคลผู้มีคุณธรรมย่อมเกื้อหนุนให้บุคคลดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสม นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับคำอธิบายของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ที่ทรงอธิบายว่า การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเริ่มต้นจากความเข้าใจในคุณค่าของความสัมพันธ์และการประเพณีที่ตั้งอยู่บนความถูกต้องตามหลักธรรม ดังนั้น ความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นพื้นฐานของความสุขในระดับต่อไป เพราะช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิต เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในสังคมที่มีคุณธรรมเป็นฐาน ย่อมเอื้อต่อการพัฒนาตนในระดับจริยธรรมและจิตใจต่อไป

2. พบว่า ความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิต ความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิตในนาควรรคประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ การละบาป ศีล สันโดษ ศรัทธา บุญ และปัญญา ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการขัดเกลาตนเองจากภายใน อันเป็นแกนกลางของการพัฒนาความสุขในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสุขที่มั่นคงไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ทศนคติ และคุณภาพของจิตใจควบคู่กันไป เมื่อพิจารณาในเชิงพุทธจริยศาสตร์ หลักธรรมในกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการควบคุมและพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ การละบาปและศีลช่วยกักกับการกระทำไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความสันโดษช่วยลดความทะยานอยากและความฟุ้งซ่านของจิต ศรัทธาเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดความเพียรในการปฏิบัติ บุญช่วยสร้างความอึดเฝ้านและแนวโน้มเชิงบวกของจิตใจ ขณะที่ปัญญาเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ความเข้าใจตามความเป็นจริงและการคลายความยึดติดถือมั่น แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับคำอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2565) ในหนังสือ พุทธธรรม ซึ่งอธิบายว่าความสุขในพระพุทธศาสนาเกิดจากการพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านกระบวนการไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธทาสภิกขุที่อธิบายว่า การลดละความโลภ ความโกรธ ความหลง ช่วยลดความยึดติดถือมั่นในตัวตน เป็นหนทางที่นำไปสู่ความสงบเย็นของจิตใจ อันเป็นความสุขที่เกิดจากการเข้าใจความจริงของชีวิต นอกจากนี้ แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำอธิบายของพุทธทาสภิกขุ (2559) ที่ปรากฏในหนังสือ คู่มือมนุษย์ ซึ่งอธิบายว่า พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางสำหรับมนุษย์ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง โดยมุ่งให้มนุษย์เข้าใจความจริงของชีวิตตามหลักธรรม เมื่อบุคคลเข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ย่อมสามารถลดละความยึดติดถือมั่นในตัวตนและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ได้ การลดละกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ทำให้จิตเกิดความสงบเย็นภายใน อันเป็นความสุขที่ลึกซึ้งและยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการศึกษานี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัณฐาพรรณกรกริรมย์พิชิตา (2564) ซึ่งพบว่า ความสุขในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นลำดับขั้นของการพัฒนาชีวิต และ

สอดคล้องกับงานศึกษาของพระมหาวิเชียร สุขีโร (2562) ที่อธิบายว่า ความสุขเกิดจากการพัฒนาชีวิตผ่านการปฏิบัติธรรมและการลดละเหตุแห่งทุกข์ ดังนั้น ความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิตจึงเป็นช่วงสำคัญของกระบวนการพัฒนาความสุข เพราะเป็นการขัดเกลาจิตใจและพัฒนาคุณภาพภายในของมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุดในลำดับต่อไป

3. พบว่า ความสุขขั้นสูงสุด (วิมุตติสุข) ความสุขขั้นสูงสุดในนาครวรรคสัมพันธ์กับหลักธรรมเรื่องการละทุกข์ ซึ่งมีนัยสำคัญในฐานะจุดหมายปลายทางของการพัฒนาความสุขตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสุขในระดับสูงสุดไม่ได้เกิดจากการตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ แต่เกิดจากการดับเหตุแห่งทุกข์อย่างเป็นลำดับตามแนวอริยสัจ 4 เมื่อพิจารณาในเชิงพุทธจริยศาสตร์ การละทุกข์ไม่ได้หมายถึงเพียงผลลัพธ์ของความสุข แต่เป็นกระบวนการแห่งการลดละกิเลส ความยึดติดถือมั่น และความรู้ตามความเป็นจริง กระบวนการดังกล่าวอาศัยการพัฒนาศีล จิต และปัญญาอย่างต่อเนื่อง เมื่อบุคคลสามารถเข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ย่อมลดความยึดติดในตนเองและสิ่งต่าง ๆ จนเข้าถึงความสงบภายใน แนวคิดนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบายว่า ความสุขสูงสุดในพระพุทธศาสนาเป็นผลของการพัฒนาปัญญาที่นำไปสู่ความเข้าใจในไตรลักษณ์และการดับอุปาทานขณะเดียวกัน แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 ซึ่งอธิบายว่าการดับทุกข์เป็นผลของการดับเหตุแห่งทุกข์อย่างสมบูรณ์ ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวคือ วิมุตติสุข ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก ไม่แปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา และไม่ถูกรบกวนด้วยกิเลส ความสุขในระดับนี้จึงเป็นความสงบเย็นของจิตที่เกิดจากการรู้แจ้งความจริงของชีวิต และเป็นจุดหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนั้น ความสุขขั้นสูงสุดจึงเป็นผลสรุปของกระบวนการพัฒนาความสุขทั้งหมดในนาครวรรค โดยเริ่มจากความสัมพันธ์ทางสังคม การขัดเกลาจริยธรรมและจิต ไปจนถึงการเจริญปัญญาเพื่อความเข้าใจในความจริงของชีวิต อันนำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

ผลการสังเคราะห์ทำให้เห็นว่า หลักธรรมทั้ง 12 ประการดังกล่าวสามารถจัดเป็นโครงสร้างของความสุขในลักษณะของพัฒนาการ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับความสัมพันธ์ทางสังคม ระดับการฝึกฝนอบรมตน และระดับความสุขขั้นสูงสุดจากการพ้นทุกข์ โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความสุขในพระพุทธศาสนาเป็นผลของกระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องในสังคม การฝึกฝนอบรมตนด้วยคุณธรรมและวินัย ไปจนถึงการพัฒนาปัญญาเพื่อความเข้าใจในความจริงของชีวิต

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่เกื้อกูลความสุขในนาครวรรค ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิต ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2: องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย: นาควรรคตามแนวพุทธจริยศาสตร์

แผนภาพดังกล่าวแสดงองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเกี่ยวกับโครงสร้างความสุขในนาควรรค โดยจำแนกหลักธรรมที่เกื้อกูลความสุขออกเป็นลำดับพัฒนาการ 3 ระดับ ได้แก่ ความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิต และความสุขขั้นสูงสุด (วิมุตติสุข) อันสะท้อนกระบวนการพัฒนาชีวิตตามแนวพุทธจริยศาสตร์

สรุป

นาควรรคในคัมภีร์ธรรมบทสะท้อนแนวคิดเรื่องความสุขในพระพุทธศาสนาในฐานะกระบวนการพัฒนาชีวิตที่มีลำดับและความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย โดยหลักธรรมที่ปรากฏสะท้อนแนวทางของการพัฒนาความสุขจากระดับพื้นฐานไปสู่ความสุขขั้นสูงสุด ผ่านการฝึกฝนตนเองทั้งด้านความสัมพันธ์ทางสังคม จริยธรรม และการพัฒนาจิต ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสุขในนาควรรคสามารถจัดจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ความสุขเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความสุขเชิงจริยธรรมและการพัฒนาจิต และความสุขขั้นสูงสุด (วิมุตติสุข) โดยแต่ละกลุ่มไม่ได้ดำรงอยู่อย่างแยกขาด แต่มีความเชื่อมโยงกันในลักษณะของกระบวนการพัฒนาชีวิต กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต การพัฒนาจริยธรรมและจิตเป็นกลไกของการขัดเกลาจิตใจ และการละทุกข์เป็นสภาวะที่นำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุด ในเชิงพุทธจริยศาสตร์ ความสุขจึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นจากการตอบสนองความต้องการทางอารมณ์หรือ

ปัจจัยภายนอกเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภายในของมนุษย์ผ่านการเรียนรู้ การฝึกตน และการลดละเหตุแห่งทุกข์ ความสุขตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเป็นความสุขที่มีลักษณะมั่นคงและยั่งยืน เพราะตั้งอยู่บนความเข้าใจความจริงของชีวิตและการรู้เท่าทันสภาวะธรรม องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ช่วยให้เห็นโครงสร้างของความสุขในนาควรรคอย่างเป็นระบบ และสะท้อนให้เห็นว่า ความสุขสามารถอธิบายได้ในฐานะกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ดำเนินจากระดับพื้นฐานไปสู่ความสุขขั้นสูงสุด แนวคิดดังกล่าวช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับความสุขในพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิต การเสริมสร้างคุณธรรม และการส่งเสริมความสุขอย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมที่ปรากฏในนาควรรคสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาความสุขอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การพัฒนาคุณธรรม และการฝึกจิต ดังนั้น สถาบันการศึกษา หน่วยงานทางพระพุทธศาสนา และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ควรนำแนวคิดเรื่องโครงสร้างความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบกิจกรรม หลักสูตร หรือกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม เพื่อเสริมสร้างความสุขที่มั่นคงและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป (เนื้อหาประเด็นต้องเกี่ยวเนื่องต่อยอดจากบทความนี้)

2.1 การศึกษาความสุขในหมวดอื่นของคัมภีร์ธรรมบท

ควรมีการศึกษาหมวดอื่นในคัมภีร์ธรรมบทที่ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับความสุข เพื่อเปรียบเทียบลักษณะและโครงสร้างของความสุขในบริบทที่แตกต่างกัน อันจะช่วยให้เห็นพัฒนาการของแนวคิดเรื่องความสุขในพระพุทธศาสนาอย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

2.2 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับกระบวนการพัฒนาชีวิต

ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง 12 ประการกับหลักธรรมสำคัญอื่นในพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา อริยมรรคมีองค์ 8 หรือปฏิจจสมุปบาท เพื่อขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาความสุขในเชิงพุทธจริยศาสตร์ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2.3 การศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตร่วมสมัย

ควรมีการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในนาควรรคกับการส่งเสริมสุขภาวะและคุณภาพชีวิตในสังคมร่วมสมัย เช่น การพัฒนาสุขภาพจิต การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว หรือการส่งเสริมคุณธรรมในสถานศึกษา เพื่อให้เห็นศักยภาพของหลักธรรมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมในบริบทปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ณัฏฐาพรรณ กรรณิรมย์พิชิตา. (2564). การศึกษาวิเคราะห์สุขวรรคในคัมภีร์ธรรมบท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2559). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาวิเชียร สุขีโร. (2562). ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธมคค์*. 4(1), 42-47.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาธรรมบท*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2542). *หลักพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2556). *สัมมาทิฎฐิตามพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). เชียงใหม่: นันทพันธ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2565). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 58). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.